

УДК 336.142.3

ФАКТОРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

КАЧУЛА Світлана Валентинівна*к.е.н., доцент, доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів**Університету митної справи та фінансів*

ORCID ID: 0000-0003-2540-862X

e-mail: s.kachula@ukr.net

Анотація. Розглянуто проблематику загальної необхідності модернізації державної фінансової політики України у напрямі посилення її соціальної спрямованості. Виокремлено домінуючі фактори впливу на дієвість інструментів державної фінансової політики, акцентована увага на їх системні взаємопов'язані дії в умовах України. Сформульовано пропозиції щодо реалізації заходів вітчизняної державної фінансової політики, спрямованих на подолання негативних факторів соціального розвитку українського суспільства, які передбачають узгоджене застосування її інструментів та їх координації з цілями соціальної політики, внесення відповідних змін/уточнень/коректив інституційного характеру.

Ключові слова: державна фінансова політика, соціальна політика, соціальний розвиток, бюджетні та монетарні інструменти, модернізація, фактори, інституційне середовище.

Постановка проблеми. Державна фінансова політика, використовуючи відповідні фінансові інструменти та фінансові ресурси, має сприяти: забезпеченню стабільності національної фінансової системи, формування сприятливого макроекономічного та інституційного середовища для стимулювання еконо-

Анотация. Рассмотрена проблематика первоочередной необходимости модернизации государственной финансовой политики Украины в направлении усиления ее социальной направленности. Выделены доминирующие факторы влияния на действенность инструментов государственной финансовой политики, акцентировано внимание на их системном взаимодействии в условиях Украины. Сформулированы предложения реализации мероприятий национальной государственной финансовой политики, направленные на преодоление негативных факторов социального развития украинского общества, предусматривающие согласованное использование ее инструментов и их координацию с целями социальной политики, внесение соответствующих изменений / уточнений / корректив институционального характера.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, социальная политика, социальное развитие, бюджетные и монетарные инструменты, модернизация, факторы, институциональная среда.

мічного зростання на інноваційній основі і підвищення якості життя населення. Реальним її втіленням у певній країні є система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів; справедливий перерозподіл фінансових ресурсів між окремими верствами населення, галузями діяльності, територіями держави;

структура доходів і видатків державного та місцевих бюджетів; фінансове законодавство тощо. Проблема модернізації державної фінансової політики у аспекті її відповідності поточному та перспективному стану суспільного розвитку є актуальною для кожної країни. Особливої значущості дане питання набуває за умов трансформації національної економіки та водночас нестабільної економічної динаміки, що супроводжується виникненням низки гострих соціальних проблем і потребує реалізації адекватного державного фінансового регулювання для їх нейтралізації, відповідно формування якісних соціальних, фінансових та інших інститутів та використання дієвого фінансового інструментарію для забезпечення стабільного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування і реалізації окремих складових державної фінансової політики на різних етапах розвитку суспільства у аспекті їх впливу на суспільний розвиток загалом та соціальні процеси зокрема присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Т.М. Боголіб, В.Г. Дем'янишин, А. Дітон, І.В. Запатріна, М.О. Кужелєв, Л.В. Лисяк, І.Г. Лук'яненко, І.О. Луніна, І.О. Лютий, Р.М. Нурєєв, Н.В. Савчук, Дж. Стігліц, В.Б. Тропіна, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов, С.І. Юрій та інші. Серед найважливіших факторів державної політики дослідники виділяють наступні: зростання витрат із надання державних послуг; зміцнення позицій концепції «держави добробуту»; зростання «ефекту

заміщення»; зміна інституційних умов; стан економічного розвитку країни, стадія соціально-економічного розвитку країни, державний устрій та система державних пріоритетів, ментально-ціннісні засади суспільства, розвиток громадянського суспільства та інші; соціально-економічні та політичні (а у їх складі – внутрішні і зовнішньо-економічні, об'єктивні і суб'єктивні) [7, с.7; 8, с.199; 9; 14].

Автори здебільшого досліджують фактори, що зумовлюють необхідність активізації тих чи інших інструментів чи окремих складових державної фінансової політики у аспекті їх впливу на економічну динаміку. В умовах економічних перетворень, глибоких трансформаційних змін суспільства постає необхідність системного дослідження факторів впливу на соціальні процеси, що обумовлюють необхідність модернізації державної фінансової політики, спрямованої на соціальний розвиток суспільства. Урахування факторів, які формують умови, своєрідне середовище здійснення державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства в Україні дозволить визначати як можливу ступінь її адаптивності у часі, так і повноту реалізації державою соціальної функції.

Метою дослідження є визначення домінуючих факторів, що обумовлюють необхідність модернізації державної фінансової політики соціального розвитку суспільства в умовах трансформаційних перетворень та загострення сучасних глобальних і національних викликів.

Виклад основного матеріалу.

Надзвичайна складність, багатофакторність та високий динамізм соціальних процесів, значна ймовірність виникнення соціальних ризиків потребує окреслення соціальних орієнтирів системи забезпечення розвитку суспільства шляхом розробки державою соціальної політики. Призначення державної фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку втілюється у реалізації соціальної функції держави та полягає у забезпеченні визначених соціальною політикою держави певних параметрів/стандартів життєдіяльності особи та соціальних груп як необхідної базової умови існування і відтворення кожного індивіда, а також стимулювання розвитку соціуму в цілому.

Упродовж років незалежності українського суспільства державна фінансова політика сприяла реалізації цілей і завдань соціальної політики, які зосереджувалися переважно на вирішенні проблем соціального захисту населення, формуванні механізмів фінансування розвитку соціальної сфери. В умовах трансформації суспільних відносин та поглиблення глобальних і євроінтеграційних процесів важливим напрямом соціальної політики стає як формування системи соціальної безпеки (призначення якої - захист життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз різної природи), так і сприяння всебічному розвитку соціуму, створення для цього належних правових, економічних,

інституційних, фінансових та інших умов.

У системі забезпечення соціального розвитку суспільства державна фінансова політика виконує двоєдине завдання: фінансового забезпечення соціальної діяльності держави та ефективної, дієвої, відповідальної реалізації можливостей впливу регулятивного потенціалу фінансів на соціальні відносини та процеси.

Нові підходи до цілісної оцінки стану суспільства та окреслення пріоритетів для його подальшого розвитку відображаються в Індексі соціального розвитку (прогресу) (Social Progress Index – SPI, англ.). SPI є інструментом вимірювання соціальних результатів розвитку країн світу. Ідеєю створення SPI його автори Даніель С. Федер (Fehder), Міхаель Портер (Porter) та Скотт Стерн (Stern) завдячують роботам видатних економістів – А. Сена, Д. Норта і Дж. Стігліца. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей. Він базується на оцінці трьох основних напрямів: задоволення базових потреб, основи добробуту та можливості, використовуючи для цього 52 окремих показники. Кожен з них оцінюється як в абсолютних значеннях, так і у відносних – шляхом порівняння рівня розвитку країн із однаковим рівнем ВВП. Всі країни за SPI групуються за шести рівнями соціального прогресу: дуже високий, високий, середній (нижня і верхня межа), низький і дуже низький. В 2014-2015 рр. Україна мала 62 місце за SPI, в 2016-2018 рр. відмічається

спадна тенденція на тлі постійного зниження рівня ВВП на душу населення (табл. 1).

У 2015 р. Україна мала наступні показники, що формують загальний SPI, із 133 країн світу: за рейтингом хвороб, пов'язаних із забрудненням повітря – 132 місце (115,9 смертей на 100 000 мешканців); за рівнем викидів парникових газів – 113 місце; за рівнем споживання водних ресурсів –

78 місце; за рівнем захисту біорізноманіття – 94 місце.

Найкращі показники України у 2015 р. – за індикаторами харчування та базового медичного забезпечення, доступу до базових знань та якісної освіти. У цілому за SPI в 2015 р. Україна мала 62 місце (65,69 балів) перед нею – Грузія (60 місце) і Вірменія (61 місце), після – Південна Америка (63).

Таблиця 1

Україна в рейтингу за Індексом соціального прогресу, 2014-2018 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Всього країн у рейтингу	133	133	134	129	146
Рейтинг України	62	62	63	65	64
Довідково: ВВП України на душу населення*, дол.США	3650	2650	2310	2260	2260

Джерело: побудовано автором за даними [11, 15]

В 2016 р. за SPI Україна знаходилася на 63 місці (66,43 бали) із 134 країн (у групі країн з середнім розвитком – на першому місці у нижній її межі), в 2017 р. – на 64 місці (68,35 балів) із 129 країн, перемістившись у групу країн, рівень соціального прогресу яких є вищим за середній. Слідом за Україною – Білорусь (65 місце) та Росія (67 місце). Водночас, Польща знаходиться на 32 місці. В 2018 р. Україна посіла 64 місце (69,3 бали) з 146 країн між Кубою (63) і Македонією (65) та залишилася у групі країн із розвитком вище середнього. Незначне покращення показників України відбулося у категоріях «Основні потреби людини», «Основи благополуччя» та «Можливості». При цьому, за даними Світового банку, рівень ВВП України на душу населення залишається низьким (табл.1). Серед інших країн з трансформаційними економіками,

Україна в 2018 р. поступилася Білорусі (46), Вірменії (55) та Росії (60).

М. Портер, професор Гарвардської бізнес-школи (Harvard Business School) та голова наглядової ради Social Progress Imperative, порівнюючи значення індексу соціального прогресу із показниками економічного розвитку країн, прийшов до важливого висновку, що ВВП не враховує ані негативних наслідків економічного зростання, ані інших важливих екологічних та соціальних факторів людського благополуччя, тому він не є єдиним визначальним чинником соціального прогресу, отже не має позиціонуватися як індикатор успішності країни в цілому. Адже серед країн світу, і багатих, і бідних, є країни з більш успішною трансформацією власного економічного зростання у соціальний розвиток (наприклад, Сенегал чи Нова

Зеландія), ніж інші (наприклад, США чи Нігерія). Вчений підсилює свої висновки, посилаючись на Саймона Кузнеця, який у своїй доповіді «Національний дохід, 1929-1932 рр.» зауважував, що «національний добробут навряд чи може бути оцінений за рівнем національного доходу, як визначено мною» [4]. Лінія тренду, побудована на графіку залежності рівня соціального прогресу певної країни від ВВП, свідчить, що зростання ВВП у бідних країнах та ефективне інвестування його приросту в соціальні проекти і програми (охорону здоров'я, соціальну інфраструктуру, зокрема, житлово-комунальну, тощо) сприятиме стрибкоподібному зростанню соціального прогресу, покращенню якості життя населення. В останні десятиріччя бідність скорочується в тих країнах, де спостерігається зростання ВВП і здійснюється ефективне управління його приростом, а соціальний розвиток визначається як пріоритетний. Тобто метою має бути не економічне зростання саме по собі, а зростання, як підґрунтя соціального прогресу. Це і визначає сутність SPI: всебічне стабільне зростання, яке забезпечує реальне покращення якості життя людей. На сьогодні у розвинених країнах кожен долар зростання ВВП має все меншу і меншу соціальну віддачу, тобто соціальний прогрес в багатьох країнах уповільнюється по мірі росту, водночас, виникають «хвороби процвітання» – ожиріння, забруднення навколишнього середовища, відходи та ін. Враховуючи, що все більша кількість населення

концентрується в багатих країнах, зростання ВВП не віддзеркалює зростання соціального прогресу, тобто цей зв'язок порушено. Логічним є висновок вчених, що ВВП надає оцінку економічній ефективності, водночас, не може використовуватися як універсальний аргумент для прийняття рішень.

На сучасному етапі глобальних трансформацій, особливо після світової фінансової кризи 2008 р., важливими стають якісні показники соціального розвитку. В умовах євроінтеграційних прагнень України для досягнення сукупності об'єктивних позитивних та якісних станів українського соціуму, які відповідають рівню європейських країн, необхідно ефективно задіяти інструменти державної фінансової політики - бюджетно-податкові та грошово-кредитні. У широкому контексті державна фінансова політика має концентруватися на питаннях прийняття науково обґрунтованих ефективних фінансових рішень щодо формування доходів, бюджетних видатків, міжбюджетних відносин, використання боргових інструментів фінансування тощо та забезпечення фінансової стійкості в інтересах гармонійного соціально-економічного розвитку суспільства. У цьому аспекті особливо важливими стають питання забезпечення бюджетної стійкості. Результативними показниками реалізації соціальних цілей мають стати, наприклад, тривалість і якість життя, якість освіти тощо.

У країнах з трансформаційною економікою, до яких належить і Україна, формування підґрунтя та

умов для якісного соціального розвитку об'єктивно потребує модернізації державної фінансової політики у напрямі підвищення ефективності її інструментів, їх узгодження з соціальною політикою, продовження соціального реформування, структурної перебудови економіки на інноваційних засадах, стимулювання соціального прогресу у площині формування інституту соціальної відповідальності у координатах «держава – бізнес – громадянське суспільство». Ми притримуємось підходу до тлумачення модернізації, як постійного процесу, що втілюється у проведенні реформ та інновацій [5, с. 821-830].

Потреба у формуванні цілісної системи фінансового забезпечення соціального розвитку обумовлена виникненням в 1990-х рр. низки нових для українського суспільства факторів, які по мірі розвитку ринкових відносин постійно поглиблювалися: безробіття, низький рівень життя людей, значна диференціація доходів населення, бідність, нерозвиненість інституційного середовища, недосконалість інститутів соціального захисту, практична відсутність інститутів розвитку соціуму тощо. На дію факторів об'єктивного характеру, зокрема поглиблення глобалізації, трансформаційних процесів, додалися фактори суб'єктивного характеру, зумовлені непослідовністю управлінських рішень, неконструктивним протиборством у процесі виборчих кампаній, недосконалістю законодавства, відсутністю стримуючих правил, недовістю інституту контролю тощо. Поглиблення існую-

чих соціальних проблем та виникнення нових створюють перешкоди для соціального розвитку як окремих осіб, так і соціальних груп, суспільства в цілому, знижують конкурентоспроможність країни та поглиблюють її відставання в масштабах світ-системи. Узагальнюючи підходи вчених, які характеризують фактори зміни фінансової політики та її складових [7, с.7; 8, с.199; 9; 14], виокремимо та охарактеризуємо домінуючі фактори в національній економіці, що генеруються екзогенним та ендогенним середовищем та впливають на дієвість фінансового інструментарію державної політики: управлінсько-організаційні фінансово-економічні, інституційні, інформаційно-статистичні, демографічні та інші.

1. *Управлінсько-організаційні.*

Одними із домінуючих факторів у цій групі є недосконалість фінансового прогнозування та планування, яке проявляється у недостатній результативності та достовірності прогнозів, прийняття неефективних управлінських рішень, нечіткість визначення цілей соціальних програм, що приводить до невідповідності цілей і результатів.

Аналіз структури порушень, виявлених за результатами аудиту ефективності використання бюджетних коштів за роки бюджетного реформування свідчить, що кожного року втрачаються бюджетні кошти через неефективне планування та неефективне прийняття управлінських рішень. Якщо динаміка втрат бюджетних коштів внаслідок неефективного планування спадна – їх

питома вага у загальній структурі порушень знизилася з 32 % (2014 р.) до 5% (2017 р.), то питома вага порушень, пов'язаних з прийняттям неефективних управлінських рішень зросла з 14 % (2014 р.) до майже 61% (2017 р.) [12], що може свідчити або про відсутність обмежень чи неефективний контроль прийняття управлінських рішень, або про низьку компетентність осіб, що приймають управлінські рішення.

Іншим вагомим фактором, є недостатньо достовірне чи неточне бюджетне прогнозування, що послаблює результативність запровадження бюджетних правил і нівелює позитивні наслідки мораторію на прийняття змін протягом бюджетного періоду. Так, похибки прогнозування основних бюджетоутворюючих податків аналізуються шляхом порівняння прогнозного показника на кінець періоду (з урахуванням змін, які вносилися протягом бюджетного року) з фактичним значенням. За оцінками, розбіжність між прогнозним показником на початок та кінець періоду в середньому становить: для ПДВ – 7%, акцизного податку – 3%, податку на доходи фізичних осіб – 5% та податку на прибуток підприємств – 4% [1]. За умов фінансової нестабільності та існуючої військової агресії поєднання цих факторів здатне порушити цілісність й стабільність бюджетного процесу, якщо ймовірним перебігом подальших подій стане внесення відповідних коригувань показників бюджету у випадках виникнення потреби у додатковому бюджетному фінансуванні. На сьогодні в Україні започатковано

середньостроковий період планування (3 роки). З огляду на світовий досвід, в країні важливо розширювати стратегічний горизонт планування до 5 - 10, а у перспективі – до 15 років, що сприятиме стабільності бюджетної системи, дієвості інструментів бюджетної політики.

Важливим фактором, що знижує ефективність бюджетної політики у сфері видатків є відсутність уніфікованих для відповідальних виконавців показників ефективності і якості бюджетних програм. Часто цілі програм визначаються розмито, показники не конкретизовані. Тому важливо їх відбір згідно завдань бюджетної програми і міжнародних індикаторів виміру якості освіти, охорони здоров'я, зниження рівня розшарування доходів, бідності тощо. Для країн із недостатнім рівнем розвитку інституційного середовища слід орієнтуватись на міжнародний досвід та критерії оцінки ефективності спрямування державних фінансових ресурсів. Здійснення асигнувань на утримання, подекуди завищеної чисельності, державних службовців, недостатньо розвинутої соціальної сфери, яка не надає послуг відповідної якості, співставної із громадськими запитами, необґрунтованих трансфертів і соціальної допомоги певним категоріям населення посилює також актуальність модернізації бюджетної архітектури.

2. Фінансово-економічні. Побудова стратегічних векторів бюджетного фінансування пріоритетних напрямів соціального розвитку України має враховувати існування бюджетних ризиків фінансово-економічного

плану, які є наслідком впливу таких факторів: нестабільність макроекономічної динаміки, інфляція, корупція, неформальна зайнятість, безробіття. Уповільнення динаміки ВВП, як індикатора фінансової спроможності держави, бази формування доходів державного та місцевих бюджетів, негативно позначається на маневреності державної фінансової політик, особливо бюджетної політики як у дохідній, так і видатковій сферах.

Як зазначав В. Геєць, поряд із іншими негативними чинниками в економіці України «також не отримало свого розв'язання існуюче глибоке дохідно-майнове розшарування українського суспільства, яке зрештою зумовило політичну нестабільність у 2004 р. та 2013–2014 рр., – навпаки, воно навіть посилювалося, оскільки основний тягар реформ 2015 р. ліг на плечі небагатої, але достатньо масової частини суспільства, загостривши проблему безробіття, яка не буде розв'язана і в 2016 р.» [6, с.9]. Як свідчать статистичні дані, в 2017 р. рівень безробіття в Україні досяг 9,9 % (максимальний рівень впродовж 2003–2017 рр.), що на 0,2 % вище, ніж в 2016 р.

Вагомим фактором зниження матеріального добробуту населення, зростання субсидій та допомог населенню із бюджету на оплату житлово-комунальних послуг стало стрибкоподібне зростання тарифів, що загострило проблему збалансованості бюджету та ускладнило дотримання цінової стабільності. Фактором розбалансування бюджету також є

різке підвищення соціальних стандартів і гарантій, що значно перевищує темпи росту номінального ВВП. Наслідком стає підвищення доходів певних категорій населення і водночас – збільшення індексу споживчих цін. В результаті знижуються реальні доходи тих громадян, які не одержали підвищених грошових виплат; зберігається необхідність реалізації «жорсткої» грошово-кредитної політики для зниження інфляції та ін. Зокрема, таким фактором стало підвищення рівня мінімальної заробітної плати. Темп її зростання (грудень до грудня) у 2015 р. становив 13,1 %, 2016 – 16,1 %, 2017 – 100,0 %, 2018 – 16,3 % [11]. Порівняння цих даних свідчить, що у 2017 р. збільшення вдвічі мінімальної соціальної гарантії у сфері доходів населення значно перевищило темпи економічного зростання та фактичний рівень інфляції. В результаті – зріс дефлятор споживчих витрат, особливо в розрізі секторів, фінансування яких пов'язано із виділенням бюджетних асигнувань. За розрахунками Національного банку України, кількісний вплив зростання мінімальної заробітної плати у 2017 р. оцінюється на рівні 2 % до індексу споживчих цін.

Негативний вплив інфляції на бюджетну політику підсилюють несприятливі зовнішньоекономічні фактори (зростання цін на газ, нафтопродукти та інші товари). За таких умов закладені цільові орієнтири у проект державного бюджету відрізняються від фактичних величин, тобто показники бюджету стають нереалістичними. Це потребує

корекції бюджетних видатків, посилення контролю за ними, скорочення соціально незахищених статей, перенесення запланованого збільшення соціальних виплат на майбутні періоди, використання інструментів стримування інфляції через товарні інтервенції з державних резервів, поліпшення податкового та митного адміністрування тощо.

3. *Інституційні*. Підвищення якості інституційного середовища є вагомими позитивним фактором впливу на соціальні процеси і дозволяє підвищувати ефективність державної фінансової політики соціального розвитку. Якісний рівень розвитку інститутів позначається на рівні відповідальності уповноважених органів щодо формування і реалізації цілей і заходів державної фінансової політики. Вагомим стає підвищення якості функціонування інститутів публічних фінансів, адже якісні і дієві інститути забезпечують стабільність фінансової системи, адаптивність та ефективність інструментів державної фінансової політики. В процесі трансформаційних перетворень формальні інститути постійно змінювалися, водночас їх дієвість оцінюється як слабка.

Невідповідність політичних і економічних циклів та використання виборів як інструменту популізму у вирішенні соціальних проблем українського соціуму призводить до невідповідності можливостей бюджету і соціальних видатків, мозаїчності вирішення системних соціальних питань за пріоритетними напрямками соціальної політики. Бюджетна політика, яка реалізується

шляхом визначення основних цілей, завдань, якісних та кількісних параметрів формування доходів і видатків бюджету, управління державним боргом, за таких умов має сприяти узгодженню загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі ВВП. В умовах нестабільності зростає значення дискреційної бюджетної політики. Також слід враховувати, що характер та ступінь впливу бюджетно-податкових інструментів на соціальний розвиток залежить не лише від обсягу перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів, але і сформованої бюджетної архітектоніки, якості інституційного середовища.

П. О. Нікіфоров вважає, що найважливішим на сучасному етапі розвитку України є вдосконалення інституціонального забезпечення іншого вагомим інструменту державної фінансової політики - монетарної політики, враховуючи, що висока інфляція та падіння валютного курсу гривні фактично заблокували можливість проведення її дискреційного типу [10, с. 23-24].

На наш погляд, важливим є посилення узгодженості інструментів державної фінансової політики з цілями і завданнями соціальної політики, яке буде більш ефективним за умов підвищення якості інституційного середовища. Крім того, більш оптимальною буде така системна композиція заємоузгоджених складових фінансової політики на кожній стадії

економічного циклу, за якої якість життя населення спрямовується до можливого за даних умов максимуму при справедливому розподілі і перерозподілі доходів у суспільстві. Методологічним підґрунтям державної фінансової політики, спрямованої на соціальний розвиток суспільства має стати інституційний підхід, що передбачає модернізацію інституційного середовища для поліпшення його якості, зокрема, постійного удосконалення інститутів (координації, взаємодії, узгодження цільових орієнтирів, заходів, інструментів), здійснення інституційного проектування. Вагомим аспектом стає підвищення ефективності координації складових державної фінансової політики (бюджетно-податкової і грошово-кредитної/монетарної політики). Важливою є одновекторна спрямованість цілей бюджетно-податкової політики з цілями соціальної політики загалом та у процесі реалізації державних цільових соціальних програм, а також створення належних умов для її забезпечення інструментарієм грошово-кредитної (монетарної) політики. Потрібно також вразувати, що на стадії рецесії завдання бюджетної та монетарної політики суттєво відрізняються від тих, що домінують у фазах посткризового відновлення економіки та стійкого економічного зростання.

Забезпечення ефективності впливу державної фінансової політики на рівень соціального розвитку, в тому числі освіти, науки, охорони здоров'я шляхом використання коштів бюджету потребує проведення

інституційних змін в галузях соціальної сфери та залучення коштів приватного сектору економіки.

4. *Інформаційно-статистичні.* До об'єктивних чинників екзогенного характеру належать: загальна глобалізація загальносвітових процесів розвитку людства, що в виявляється в об'єднанні завдяки швидкоплинному розповсюдженню інформації і об'єднання всіх країн світу в єдиній комунікативній системі під дією іншого фактора – інформатизації та цифровізації комунікаційного простору, розвитку мережі Інтернет, у створенні всесвітнього ринку праці. Цифровізація та інформатизація стає невід'ємною компонентою організації фінансової системи, підвищує прозорість та якість надання публічних послуг, прискорює рух грошових потоків. За умови підвищення швидкості інформаційних потоків, скорочується інтервал часу, збільшується кількість вірних рішень з одних і тих же проблем державної фінансової політики. Тим самим прискорюється вирішення проблеми вибору як самих варіантів формування і реалізації державної фінансової політики, так і її пріоритетів. Одночасно з позитивними моментами, виникають ризики втрати інформації, перевантаження нею, кібератак тощо.

5. *Демографічні.* За прогнозом ООН найбільше скорочення населення у світі до 2050 р. очікується в Україні – до 33 млн., тобто скоротиться на 18 млн. осіб порівняно з 2005 р. Причини різні, серед яких – зниження народжуваності та підвищення смертності від різних хвороб, у тому числі

соціально небезпечних, що ставить під загрозу сталий людський розвиток, а відтак і економічне зростання, і потребує невідкладних регулятивних дій, підвищення ефективності освіти, охорони здоров'я, сфери послуг та ін. Найбільшою мірою демографічні фактори, які відображають проблеми старіння населення, народжуваності, тривалості життя, включаючи продуктивне, стосуються бюджетної політики, адже все більшого фінансування буде вимагати система охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та соціальних виплат, що потребує активізації реформування соціальної сфери, зокрема, пенсійної системи, системи соціального захисту, освіти, охорони здоров'я тощо. Якщо існуючі прогнози справдяться (за якими за існуючих умов до 2020-х рр. кількість пенсіонерів перевищить кількість платників), проблема потребує термінового розв'язання відомими заходами: зменшення розміру пенсій, зростання розміру внесків на пенсійне страхування, подальше підвищення пенсійного віку. Всі ці заходи негативно сприймаються в українському суспільстві, враховуючи значне майнове розшарування населення. Крім того, все більша кількість осіб пенсійного віку поступово перетворюється у найбільш впливову групу виборців, з якою будуть рахуватися політичні сили.

Високий динамізм та різноманітність соціально-економічної системи висуває вимоги щодо швидкого прийняття рішень і реагування на зміну ситуації. Важливо застосовувати надбання науки і практики при розробці державної

фінансової політики, а це багато у чому залежать від високого рівня професіоналізму працівників фінансової сфери. Рівень оволодіння ними фінансовою теорією є одним із найвагоміших чинників, які впливають на ефективність реалізації державної фінансової політики та її вагомих складових – бюджетної та грошово-кредитної. Цілком справедливо, що сьогодні від рівня кваліфікації та компетентності суб'єктів бюджетної політики залежить постановка її стратегічних і тактичних цілей, ступінь наукової обґрунтованості, аргументованість вибору способів реалізації, застосування методів регулювання бюджетної політики [8, с. 202].

Як стверджує В. Базилевич, вагомим є політичний фактор, що спричинив до появи політичних штампів: «соціальний бюджет», «бюджет проїдання», «бюджет розвитку» [2]. Політичний фактор може виступати у формі негласного протекціонізму, захисту, заступництва, сприяння, перешкоджання, заморожування тощо. Як відомо, гальмування, затягування процесу прийняття рішень з метою отримання певних вигід є характерним для українських політиків. Політичні детермінанти стали віддзеркаленням суперечливого процесу становлення демократичних засад в Україні, уповільненим формуванням громадянського суспільства західно-європейського зразка. Тому на сучасному етапі розвитку України особливого значення набуває забезпечення мінімальної політизованості фінансово-бюджетної сфери.

Об'єктивні процеси поглиблення глобалізації, включаючи і фінансову, які початку XXI ст. охопили практично всі сфери життєдіяльності всіх країн світу, породили нові виклики і можливості, що у свою чергу формують нові фактори впливу на національну фінансову політику.

Розглянуті вище та нові фактори здебільшого є деструктивними, вони провокують загострення соціальних ризиків у національній економіці внаслідок їх системної дії, суттєво впливають на дієвість інструментів державної фінансової політики щодо підвищення якісних характеристик соціального розвитку, зокрема підвищення якості життя населення. Як відмічає Е. Балацький, ніякий фактор окремо не дає значимих економічних результатів, водночас «переплетення множини факторів формує той чи інший вектор розвитку системи, а зв'язок між факторами і результатом їх дії знаходиться у фокусі сучасних модельних досліджень» [3, с.77]. Тому сучасний дослідницький імператив має з'ясувати, до яких результатів приведе спільна дія всіх факторів. Виокремлені фактори, які впливають на ефективність державної фінансової політики соціального розвитку поєднують об'єктивні та суб'єктивні аспекти. Це визначає необхідність її модернізації з метою формування адаптивної та превентивної державної фінансової політики тактичного і стратегічного характеру з урахуванням потреб та потенційних запитів суспільства, демографічних змін, циклічності розвитку економіки.

Таким чином, реалізація системних заходів державної фінансової політики, спрямованих на подолання негативних факторів соціального розвитку українського суспільства передбачає:

- координацію інструментів державної фінансової політики з соціальною політикою та формування системного підходу до їх виконання з урахуванням дії окреслених факторів на загальнодержавному та місцевому рівнях;

- розвиток інституту соціальної відповідальності,

- реалізацію принципів виваженості, неспішності, пролонгованості у часі, поетапності, недопущення зниження досягнутих якісних характеристик рівня життя і водночас збереження послідовності та наступності при впровадженні соціальних реформ, які стосуються широких верств населення;

- забезпечення реальної гласності, прозорості, повноти, доступності, згрупованості, наглядності у динаміці фінансової та іншої інформації, що стосується, насамперед, соціального розвитку; розвиток інституту контролю шляхом інституціоналізації громадського контролю;

- розробка довгострокової фінансової стратегії, синхронізованої у часі з політичними циклами;

- внесення відповідних змін/уточнень/коректив у стратегічні документи розвитку, середньострокові пріоритети для впровадження соціальних інновацій та змін інституційного характеру.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна

прийти до таких висновків і узагальнень. Гострота соціальних проблем в умовах економічних перетворень обумовлює необхідність модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства, підвищення її адаптивності. Адаптивність фінансової політики полягає в систематичному перегляді та актуалізації цілей і завдань політики залежно від динамічних змін ендегенних і екзогенних факторів, циклічності економічного розвитку, зрілості інституційного середовища. Ефективність державної фінансової політики у системі забезпечення соціального розвитку значною мірою залежить від врахування домінуючих факторів, що впливають на дієвість її інструментів у динамічному перебігу соціальних процесів, розвитку людського капіта-

лу та реформуванні соціальної сфери. Узгодження цілей і завдань, інструментів і важелів складових державної фінансової політики та соціальної політики має здійснюватися державою на етапі розробки стратегічних документів та коригуватися щорічно з урахуванням різних факторів та умов (стадії економічного циклу, стану соціальної сфери та потреб соціуму, макроекономічних параметрів соціально-економічної системи, якості інституційного середовища).

Перспективою подальших досліджень є продовження поглибленого вивчення впливу інших факторів, зокрема політичних та зовнішньоекономічних, на модернізацію державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. Аналіз методик прогнозування основних бюджетоутворюючих податків / за заг. ред. В. Мазярчука. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України, 2018. 21 с.
2. Базилевич В.Д. Бюджет залежить від протистояння. *Дело*. 2006. №215 (267). С. 6.
3. Балацкий Е. Диалектика познания и новая парадигма экономической науки. *МЭМО*. 2006. № 7. С. 73-79.
4. Виступ М. Гріна на конференції TED про індекс соціального прогресу. URL: <https://ecoclubua.com/2015/04/ukrajina-zajnyala-62-mistse-za-rejtynhom-indeksu-sotsialnoho-prohresu/> (дата звернення: 25.02.2019)
5. Гавров С. Н. Модернизация. Социокультурная антропология: история, теория, методология : энциклопедический словарь. М.: Академический проект: Константа, 2012. С. 821-830.

6. Геєць В. М. Економіка України: проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 4. С. 7–22.
7. Запатріна І.В. Бюджетне регулювання економічного зростання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2008. 32 с.
8. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. К.: АФУ, 2009. 600 с.
9. Луніна І. Політичні та економічні фактори зміни рівня державних видатків. *Економіка України*. 2004. № 6. С. 12–19.
10. Нікіфоров П.О. Інституціональний вимір трансформаційних процесів у фінансовій системі України: теоретичні підходи та прикладні аспекти. Сучасні тенденції інституціональних змін трансформацій фінансової системи України: кол. монографія. / за заг ред. П.О.Нікіфорова. Чернівці : Технодрук, 2018. 348 с.
11. Ukraine. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart> (дата звернення: 19.02.2019)
12. Річні звіти Рахункової палати. Офіційний сайт Рахункової палати України. URL: <https://rp.gov.ua/Activity/Reports/>.(дата звернення: 19.02.2019)
13. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія в системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–73.
14. Panico C. & Purificato F. The Role Institutional and Political Factor in the European Debt Crisis. PERI University of Massachussetss Amherst. WP. 280. 2012. 31 p.
15. 2018 Social Progress Index Highlights. Hellosocialprogress. URL: <https://socialprogress.blog/2018/09/21/2018-social-progress-index-highlights> (accessed 25 Feb. 2019)